

Rankraštiniai duomenys apie kalendorines šventes

ASTA VENSKIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, K. Donelaičio g. 52, LT-44244 Kaunas

El. paštas a.venskiene@hmf.vdu.lt

Tyrimo objektas – kalendorinių švenčių tematika sukaupta etnografinė medžiaga Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus 81 fonde, Vilniaus universiteto kraštotyriminkų klubo „Ramuva“ rankraščiai 169 fonde ir Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštyno Etnologijos skyriaus fonde. Tyrimo tikslas – remiantis inventorinių knygų įrašais, aptarti minėtuose rankraštyuose esančias etnografinės medžiagos bylas apie kalendorines šventes, atlikti jų kiekybinę analizę. Peržiūrėtos minėtų rankraštytinių inventorinės knygos, suregistruotos bylos kalendorinių švenčių tema, išanalizuotas surinktos etnografinės medžiagos pasiskirstymas pagal atskiras šventes, nustatytas bylų pasiskirstymas bėgant laikui ir etnografinės medžiagos rinkimo intensyvumas. Darbe naudotas matematinis medžiagos apdorojimo, lyginamasis, analizės metodai. Svarbiausias kriterijus registruojant bylas iš inventorinių knygų – bylos pavadinimas. Autorė atrinko tas bylas, kurių pavadinime yra žodžiai „šventė“, „kalendorinės šventės“ arba pateikiamas konkrečios šventės pavadinimas, su kalendorine švente susijusi tradicija.

Raktažodžiai: kalendorinės šventės, rankraštynai, etnografinė medžiaga

Etnologiniai kalendorinių švenčių, kaip ir kitų temų, tyrimai paprastai remiasi lauko tyrimų duomenimis. Nuo rankraštyuose sukauptos etnografinės medžiagos pobūdžio ir naudojamų tyrimų metodų priklauso praeities kultūrinių realiųjų rekonstrukcijos galimybės ir patikimumas. Archyvuose saugoma rankraštinė medžiaga yra žaliava mūsų tapatumui, kultūrinei atminčiai konstruoti, todėl jos analizė ypač svarbi. Tyrimui pasirinkti du rankraštynai, kuriuose sukaupta daugiausia etnografinių aprašų, jų duomenys plačiai naudojami etnologų darbuose. Tyrimo objektas – kalendorinių švenčių tematika sukauptos etnografinės medžiagos bylos Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus 81 (Vilniaus universiteto etnografinių ekspedicijų medžiaga, toliau – *VUB RS*, f. 81, b...) (1), 169 fonduose (Vilniaus universiteto kraštotyriminkų klubo „Ramuva“ rankraščiai, toliau – *VUB RS*, f. 169,

(1) Fonde saugoma Vilniaus universiteto studentų surinkta medžiaga. Šį archyvinį fondą sudaro 1904–1996 m. sukaupti rankraščiai. Fondo apimtis – 61 371 l. s. vnt. Remtasi *VUB RS* duomenimis [10].

b...) (2) ir Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštyno Etnologijos skyriaus fonde (toliau – *IIES*, b...) (3).

Tyrimo tikslas – remiantis inventorinių knygų įrašais, aptarti minėtuose rankraštyuose esančias etnografinės medžiagos bylas apie kalendorines šventes, atlikti jų kiekybinę analizę. Peržiūrėtos minėtų rankraštyvų inventorinės knygos, suregistruotos bylos kalendorinių švenčių tema, išanalizuotas surinktos etnografinės medžiagos pasiskirstymas pagal atskiras šventes, nustatytas bylų pasiskirstymas bėgant laikui, taip pat etnografinės medžiagos rinkimo intensyvumas.

Darbe naudotas matematinis medžiagos apdorojimo, lyginamasis, analizės metodai. Registruojant bylas iš inventorinių knygų svarbiausiu kriterijumi pasirinktas bylos pavadinimas. Autorė atrinko tas bylas, kurių pavadinime yra žodžiai „šventė“, „kalendorinės šventės“ ir pan. arba užrašytas konkrečios šventės pavadinimas, su kalendorine švente susijęs paprotys, apeiga ir pan. Tačiau inventorinėse knygose užrašyti bylų pavadinimai ne visada pilnai atspindi rankraščio turinį arba iš pavadinimo sudėtinga spręsti apie surinktos medžiagos pobūdį (pvz., bylos pavadinimas „Šventės“). Etnografinis aprašas gali būti apie šeimos arba kalendorines šventes, arba apie abejas. Yra bylų, kurių pavadinimas inventorinėse knygose neužrašytas. Kai kuriose bylose etnografiniai aprašai persipynę su folkloro duomenimis. Be abejo, fragmentiškų žinių apie kalendorines šventes galima rasti ir pavadinimu su kalendorinėmis šventėmis visiškai nesusijusiuose aprašuose. Todėl autorės atlikta rankraštyuose esančių bylų apie kalendorines šventes analizė jokių būdu nepretenduoja į visapusiškumą ar išbaigtumą.

Pagrindiniai darbo šaltiniai – *VUB RS 81*, 169 fondų bei *IIES* fondo inventorinės knygos ir bylos kalendorinių švenčių tema. Taip pat naudotasi Jono Mardosos sudarytu kraštotyriminkų surinktos medžiagos, saugomos *IIES* fonde, katalogu. Jame skelbiami 1948–1983 m. duomenys [7]. Autoriaus sudaryta etnografinių bylų dalykinė rodyklė buvo ypač naudinga nustatant tų bylų turinį, kurių pavadinimai inventorinėse knygose neatspindi rankraščio turinio.

Netiesioginių mėginimų apžvelgti *VUB RS 81* fonde saugomą medžiagą buvo ir anksčiau. Rašydama apie etnografijos mokslą Vilniaus universitete Pranė Dundulienė viename skyriuje apžvelgė etnografinės ekspedicijas [1, 81–95]. Remdamasi temine rodykle, autorė aptarė ir 81 fonde esančios etnografinės medžiagos tematiką, turinį, tačiau nesusiejo jo su konkrečiomis bylomis. Anot autorės, daugiausia duomenų sukaupta apie žemdirbystę ir jos įrankius, atskirus žemės ūkio darbus [1, 90]. Vienu iš turtingiausių P. Dundulienė vadina „dvasinės kultūros skyrių“, kuriame saugoma „vertinga medžiaga apie šeimą ir bendruomenę, vestuvių, krikštynų bei laidotuvių papročius, sueigas, vakarones, atlaidus, talkas. Plačiai aprašytos kalendorinės šventės ir apeigos...“ [1, 93]. Taigi, anot Dundulienės, renkant etnografinę medžiagą buvo kreipiamas dėmesys tiek į materialinę, tiek į dvasinę kultūrą, taip pat kalendorines šventes.

Apie Vilniaus universiteto kraštotyriminkų klubo „Ramuva“ ekspedicijas rašė V. Mačiekus. Jis aptarė medžiagos rinkimo ypatybes, nurodė folkloro duomenų kiekį, 1990 m. perduotą Lietuvii literatūros ir tautosakos institutui [5, 198–212].

VUB RS 81 fondo pagrindą sudaro studentų mokomųjų etnografinių ekspedicijų metu surinkti duomenys. Pasak P. Dundulienės, etnografinės ekspedicijos pradėtos rengti nuo

- (2) Šį archyvinį fondą sudaro 1854–1999 m. sukaupti rankraščiai. Fondo apimtis – 1 988 l. s. vnt. Remtasi *VUB RS* duomenimis [10]. 2013 m. gruodžio mėnesį paskutinis bylos numeris buvo 644.
- (3) Fondas atskiro numerio neturi.

1948 m. Iš pradžių etnografinė medžiaga rinkta Vilniaus krašte. 1949–1950 m. Vilniaus universitetas rengė maršrutines ekspedicijas kartu su Mokslų akademijos ir Etnografijos muziejumi ir Archeologijos-etnografijos sektoriumi. 1950–1953 m. Archeologijos-etnografijos sektorius rengė stacionarias ekspedicijas kolūkiuose. Nuo 1954 m. pradėta organizuoti maršrutines ekspedicijas, jos apėmė nemažai Lietuvos rajonų, išsiplėtė į lietuvių kaimus Gardino ir Rodūnės rajonuose (Baltarusija) [2, 54–55]. Pradžioje Vilniaus universiteto studentai dalyvavo ekspedicijose kartu su kitų mokslo institucijų tyrėjais, vėliau universitetas pradėjo rengti ekspedicijas savarankiškai [3, 27].

Išanalizavus 81 fondo inventorių matosi pasikartojantys tiek tų pačių kalendorinių metų, tiek kelerių metų iš eilės bylų pavadinimai, todėl galima manyti, kad interviu vyko vadovaujantis klausimynais. Dažniausiai tai buvo rankraštiniai klausimynų variantai. Kad duomenys rinkti pagal klausimynus interviu būdu, rodo ir rankraščių apipavidalinimas – respondentų atsakymai dažniausiai numeruojami, matyti vienoda atsakymų seka. Tačiau yra ir chaotiškų aprašų, kuriuose užrašyti labai fragmentiški duomenys, kartais įvairiomis tarpusavyje nesusijusiomis temomis, persipynusi etnografinė ir folkloro medžiaga. Manytina, kad pastaroji informacija galėjo būti renkama ir be struktūruoto klausimyno, tiesiog tam tikromis temomis kalbantis su pateikėjais.

VUB RS 81 fonde rastos 74 (apytikriai 4938 lapai) bylos (4), kurių pavadinimai susiję su kalendorinėmis šventėmis. Turint galvoje fondo dydį (apimtis – 6 1371 l. s. vnt., paskutinis bylos numeris 1405), tai yra gana mažas bylų skaičius (5). Užrašytos bylos apima 1957–1994 metus. Daugiausia etnografinės medžiagos apie kalendorines šventes surinkta 1969 m. – 12 bylų. Kiek aktyviau duomenys šia tema rinkti XX a. 8-ajame dešimtmetyje. Kartais inventorinėse knygoose nurodomi ne metai, o medžiagos surinkimo intervalas, pavyzdžiui, 1974–1977 arba 1976–1982 metai. Dažniausiai taip nutinka, kai bylos vis papildomos naujais aprašais. Daugiausia etnografinės medžiagos bylų kalendorinių švenčių tema yra iš Žemaitijos ir Aukštaitijos etnografinių sričių, mažiausia – iš Mažosios Lietuvos. VUB RS 81 fondo inventorinėse knygoose vyrauja platūs, abstraktūs bylų pavadinimai, kuriuose neįvardijamos šventės. Daugiausia bylų pavadinimu „Kalendorinės šventės“ (22 vnt.) (6) ir „Šventės“ (16 vnt.) (7). Ir kitų, mažiau gausių, bylų pavadinimai labai panašūs. Kartais konkretinamas laikotarpis, vieta (8), santykinai siauriau apibrėžiamas objektas (9), nurodomas švenčių santykis su religija (10), šventės paplitimo socialinė erdvė, pridedamas sovietmečiu populiarus žodis „liaudis“ (11). XX a. 6–7-ajame dešimtmėčiais surinktose bylose kartu

(4) VUB RS, f. 81, b. 18/87, 49/148, 52/153–155, 72/175, 76/179, 97/201, 114/218, 144/291, 146/293, 151/298, 157/304, 159/306, 189/341–342, 225/378, 202/355, 277, 293, 297, 301, 303, 313, 318, 335, 337, 339, 342, 364, 387, 425, 457, 458, 459, 461, 462, 473, 485, 533, 545, 573, 596, 598, 609, 631, 661, 692, 725, 729, 737, 741, 761, 764, 837, 923, 926, 941, 947, 962, 978, 984, 1010, 1020, 1024, 1032, 1062, 1085, 1143, 1144, 1158, 1188, 1228, 1231.

(5) Peržiūros metu (2012 m.) inventorinėje knygoje paskutinis bylos numeris buvo 1405.

(6) VUB RS, f. 81, b. 52/153–155, 144/291, 146/293, 335, 339, 342, 425, 458, 459, 573, 725, 729, 737, 837, 923, 941, 978, 1010, 1020, 1024, 1032, 1143.

(7) VUB RS, f. 81, b. 202/355, 277, 293, 297, 303, 313, 337, 457, 461, 473, 485, 533, 545, 598, 609, 631.

(8) „Kalendorinės šventės XX a.“, VUB RS, f. 81, b. 97/201, „Dabartinės šventės“, VUB RS, f. 81, b. 741, „Rokiškio rajono tarybinio laikotarpio žemdirbių švenčiamos šventės“, VUB RS, f. 81, b. 764.

(9) „Švenčių papročiai“, VUB RS, f. 81, b. 49/148, „Kalendorinės apeigos“, VUB RS, f. 81, b. 364.

(10) „Religinės šventės“, VUB RS, f. 81, b. 157/304, 159/306.

(11) „Lietuvių liaudies šventės“, VUB RS, f. 81, b. 225/378, 462, „Liaudies šventės“, VUB RS, f. 81, b. 1062, „Lietuvių liaudies šventiniai papročiai“, VUB RS, f. 81, b. 301.

užrašyti etnografiniai ir folkloro duomenys (12). Renkant etnografinę medžiagą šventės buvo grupuojamos pagal sezonus (13). Inventorinėse knygose yra nedaug bylų pavadinimų, rodančių, kad duomenys buvo rinkti apie vieną, dvi konkrečias kalendorines šventes. Saugoma po vieną bylą apie Velykų papročius (14) ir paparčio žiedo ieškojimą (15). Didensio dėmesio sulaukė Visų Šventųjų ir Vėlinių papročiai. Rankraštyne saugomos 6 bylos kiek besiskiriančiais pavadinimais (16). Bylų pavadinimuose „mirusiųjų pagerbimo diena“, „mirusiųjų šventė“ ir pan. matomas sovietinės ideologijos spaudas, kai tradiciniams, su katalikišku kalendoriumi susijusioms, šventėms stengtasi suteikti pasaulietinį pobūdį keičiant tiek jų turinį, tiek pavadinimus, kurie iš principo neprieštaravo formaliam šventės vyksmui, tačiau nutylėjo jos religinę kilmę ar prasmę. Taip palaiapsniui iš visuomenės sąmonės buvo išstumiamas švenčių sakralinis turinys paliekant tik buitinę, teatralizuotą jų formą.

Bylų pavadinimuose turinčių ryškų ideologinį atspalvį, nėra daug. Žinoma, sovietmečiu buvo renkamos žinios ne tik apie tradicines, bet ir naujai įvestas sovietines šventes. Jos dažniausia įvardijamos kaip „dabartinės“, „tarybinio laikotarpio“ ir pan. Kartais siekiama parodyti švenčių istorinę kaitą, lyginamos „senovinės“ ir „dabartinės šventės“ (17). Tokie aprašai gali būti įdomūs atliekant sovietinių švenčių tyrimus, atskleidžiant to meto ideologinius švenčių aspektus, sovietinę tyrimų metodiką.

VUB RS 169 fondo inventorinėse knygose autorė užfiksavo 32 bylas (2 749 lapai) apie kalendorines šventes. Duomenys užrašyti 1958–1993 metais. Daugiausia aprašų – šeši – užregistruoti 1991 metais. Visais kitais metais kalendorinių švenčių tematika rankraštyne pasipildydavo viena, dviem bylomis. Bylų apimtis labai skirtinga – nuo 10 iki 260 lapų. Atlikus bylų matematinę analizę galima teigti, kad daugiausia etnografinių duomenų (tiek skaičiuojant bylas, tiek medžiagos apimtį lapais) apie kalendorines šventes surinkta XX a. 9–10-uoju dešimtmečiais. Medžiaga rinkta visoje Lietuvos teritorijoje, tačiau daugiausia jos yra iš Aukštaitijos ir Žemaitijos. Ekspedicijos vykdytos dešimtyje Aukštaitijos rajonų ir, galima sakyti, kad surinkti duomenys apima visą jos teritoriją, o dauguma medžiagos iš Žemaitijos užrašyta Plungės rajone. Inventorinėse knygose 5 bylų informacijos užrašymo vieta nenurodyta.

Bylų pavadinimai (kaip ir 81 fondo inventorinėse knygose) rodo, kad medžiaga buvo renkama apie kelias šventes vienu metu. Dažniausi bylų pavadinimai – „Kalendorinės šventės“, „Kalendoriniai papročiai“, „Kalendorinių švenčių papročiai“ (18). Kartais minėti

(12) „Dainos, mįslės, kalendoriniai papročiai“, VUB RS, f. 81, b. 18/87. Užr. 1957; „Lietuvių liaudies dainos ir šventės“, VUB RS, f. 81, b. 189/341–342. Užr. 1965.

(13) „Pavasario šventės“, VUB RS, f. 81, b. 318; „Žiemos periodo kalendoriniai papročiai“, VUB RS, f. 81, b. 1228.

(14) „Velykų papročiai“, VUB RS, f. 81, b. 1158.

(15) „Kaip ieškoti paparčio žiedo“, VUB RS, f. 81, b. 72/175.

(16) „Visų šventųjų šventės“, VUB RS, f. 81, b. 76/179, „Mirusiųjų pagerbimo papročiai kapinėse“, VUB RS, f. 81, b. 926, 962, 984, „Mirusiųjų pagerbimo diena Zarasų kapinėse“, VUB RS, f. 81, b. 761; „Vėlinės – mirusiųjų šventė“, VUB RS, f. 81, b. 1231.

(17) „Senovinės ir dabartinės šventės“, VUB RS, f. 81, b. 692, „Dabartinės šventės“, VUB RS, f. 81, b. 741; „Rokiškio rajono tarybinio laikotarpio žemdirbių švenčiamos šventės“, VUB RS, f. 81, b. 764; „Šventės, socializmo statyba“, VUB RS, f. 81, b. 596.

(18) „Kalendorinės šventės“, VUB RS, f. 169, b. 10, 566; „Kalendoriniai papročiai“, VUB RS, f. 169, b. 216, 256, 268, 464, 444, 513; „Kalendorinių švenčių papročiai“, VUB RS, f. 169, b. 91, 104, 221, 228, 301, 319, 385, 414, 490, 493.

pavadinimai patikslinami nurodant laikotarpį, šventinį ciklą ar išvardijant konkrečias šventes (19). Taip pat bylų pavadinime tiesiog išvardijamos šventės, apie kurias surinkta informacija (20). Mažiau yra bylų, kuriose užrašyti duomenys apie vieną šventę arba tam tikrą šventės aspektą(-us) (21). „Ramuvos“ kraštotyrininkai surinktos etnografinės medžiagos originalą perduodavo saugoti į Vilniaus universiteto rankraštyną, o kopijos galėjo būti atiduodamos saugoti ir kitoms institucijoms. Remiantis J. Mardosos duomenimis, septyni aprašai (22) kalendorinių švenčių tema, surinkti Vilniaus universiteto kraštotyrininkų, saugomi *IIES* fonde. Tačiau ne visos minėtame ir 169 fonduose saugomos bylos yra identiškos. Kai kurios *IIES* fondo bylos yra mažesnės apimties, tikėtina, kad „Ramuvos“ rankraštyne saugotos bylos vėliau buvo pildomos naujai surinkta medžiaga. Gali skirtis tokių bylų ir data. Antrasis egzempliorius gali būti užregistruotas metais vėliau (23). Taigi, vienodo turinio etnografinių aprašų įmanoma rasti keliuose skirtinguose rankraštynuose, tačiau inventorinėse knygoose dažniausiai nėra pastabų apie duomenų dubliavimąsi ir kur saugomas kitas ar kiti rankraščių variantai. Tai labai apsunkina darbą ir gali iškreipti tyrimo rezultatus, nes kyla realus pavojus dublikatus palaikyti originaliais medžiagos vienetais ir gerokai padidinti duomenų kiekį.

Remiantis *VUB RS* 81 ir 169 fondų inventorinėmis knygomis, galima teigti, kad etnografinės medžiagos kalendorinių švenčių tema nėra daug. Dažniausiai buvo renkami duomenys apie kelias kalendorines šventes vienu metu. Kai kurie sovietmečiu inventorinėse knygoose užrašyti bylų pavadinimai turi ideologinį atspalvį. *VUB RS* 81 fondas nuo XX a. 9-ojo dešimtmečio vis rečiau buvo papildomas naujomis bylomis.

IIES fondo rankraštyne saugoma žymiai daugiau duomenų apie kalendorines šventes – 234 bylos (24). Septynios (25) iš paminėto skaičiaus bylų, atrinktos remiantis J. Mardosos sudarytu kraštotyrininkų surinktos medžiagos katalogu [7, 31–43]. Jame

-
- (19) „Kalendoriniai papročiai Lietuvoje XX a. 3–4 dešimt.“, *VUB RS*, f. 169, b. 500; „Kalendorinių švenčių papročiai (pavasario ir rudens ciklai)“, *VUB RS*, f. 169, b. 447; „Kalendorinių švenčių papročiai (žiemos šventės)“, *VUB RS*, f. 169, b. 506; „Kalendoriniai papročiai (žiemos ciklas)“, *VUB RS*, f. 169, b. 601; „Kalendoriniai papročiai (Užgavėnės, Pelenų diena, Pusiaugavis)“, *VUB RS*, f. 169, b. 574a.
- (20) „Verba, Velykos, Sekminės, Devintinės, Žolinė“, *VUB RS*, f. 169, b. 574; „Verbų apeigos ir papročiai. Velykos“, *VUB RS*, f. 169, b. 589.
- (21) „Joninių papročiai“, *VUB RS*, f. 169, b. 260, 360; „Užgavėnės“, *VUB RS*, f. 169, b. 529; „Laukų šventinimas. Kryžiaus dienos“, *VUB RS*, f. 169, b. 587; „Margučiai. Dovanos“, *VUB RS*, f. 169, b. 588; „Apeiginiai vainikai“, *VUB RS*, f. 169, b. 590; „Atlaidai“, *VUB RS*, f. 169, b. 595.
- (22) Remiantis Mardosos J. pateiktais duomenimis, sulygintos *VUB RS*, f. 169 ir *IIES* rankraštynuose saugomos bylos. Pavyko identifikuoti šešis aprašus. Visuose juose skiriasi medžiagos apimtis – 169 fonde užregistruotų aprašų apimtis didesnė. Kad *VUB RS* esančios bylos buvo nuolat papildomos, liudija ir tokie įrašai – „61+90“. *IIES* rankraštyne esanti kraštotyrininkų medžiaga turi tik 61 lapą, t. y. ji papildyta nebuvo. Nustatytos bylos, kurių dalis medžiagos dubliuojasi *VUB RS*, f. 169 ir *IIES* rankraštyne: *VUB RS*, f. 169, b. 91 ir *IIES*, b. 869; *VUB RS*, f. 169, b. 104 ir *IIES*, b. 854; *VUB RS*, f. 169, b. 260 ir *IIES*, b. 966; *VUB RS*, f. 169, b. 221 ir *IIES*, b. 701; *VUB RS*, f. 169, b. 228 ir *IIES*, b. 948; *VUB RS*, f. 169, b. 256 ir *IIES*, b. 967 [7, 26–27].
- (23) Inventorinėse knygoose prie datos kartais būna įrašai „pristatyta“, „gauta“, „užregistruota“ ir pan., kurie žymi ne duomenų surinkimo, o jų užregistravimo inventorinėje knygoje laiką.
- (24) Informacija pateikiama 2012 m. duomenimis. Inventorinėje knygoje paskutinis įrašas – 2010 m., bylos numeris – 2351. Straipsnyje autorė neturi tikslo paminėti visas 227 bylas. Atskirų bylų pavadinimai ir numeriai pateikiami siekiant atskleisti medžiagos rinkimo tendencijas, pagrįsti autorės teiginiams.
- (25) *IIES*, b. 208, 399, 430, 481, 665, 672, 713.

autorius nurodė, kokiomis temomis surinkta medžiaga saugoma tose bylose, kurios inventorinėse knygose pavadintos tiesiog „Etnografinė medžiaga“, „Etnografiniai aprašai“ ir pan. Tokiose bylose galima rasti tematiniu požiūriu labai įvairių ne tik etnografinių, bet ir tautosakos duomenų.

IIES fondo rankraštyne bylos dažniausiai sudarytos pagal surinktos medžiagos temą, surinkimo vietą, duomenų rinkėją. Vienoje byloje gali būti tematiškai skirtingi aprašai, pavyzdžiui, kalendorinės šventės bei šeimos šventės ir pan. Bylos sudarytos iš įvairaus skaičiaus aprašų – nuo 1 iki 246, todėl ir bylų apimtis (lapais) labai skirtinga. Ne visi bylų lapai sunumeruoti, ne visada jų skaičius pažymėtas inventorinėje knygoje. Taip pat inventorinėje knygoje ne prie visų bylų parašyti metai, ypač tai būdinga senoms, mažą numeraciją turinčioms, byloms. Kartais inventorinėje knygoje užrašomas laiko intervalas, tačiau jis nėra didelis – vieneri, dveji metai. Bylos kalendorinių švenčių tema užregistruotos 1960–2003 m. (26), tačiau šia tema iki XX a. 9-ojo dešimtmečio surinktos tik 32 bylos, o akivaizdžiai pradeda jų daugėti nuo 1988 metų. Dauguma *IIES* fondo rankraštyne sukauptų duomenų apie kalendorines šventes yra iš XX a. 9–10-ojo dešimtmečių. Tai patvirtina faktą, kad sovietmečiu kalendoriniai papročiai buvo menkai fiksuoti.

Aprašų kalendorinių švenčių tema geografija plati. Etnografinė medžiaga apima visą Lietuvos teritoriją ir Lenkijos Respublikos Punsko, Seinų kraštą (27), Baltarusijos Astravo rajoną (28). Inventorinėse knygose vietovės fiksuotos skirtingu tikslumu. Vienur nurodoma tiksli vietovė (pvz., kaimas, rajonas), kitur gali būti parašytas tik rajonas arba etnografinė sritis ar jos dalis, pavyzdžiui, Žemaitija (29), Šiaurės Žemaitija (30). Galima rasti ir dar labiau apibendrintų įrašų, pavyzdžiui, „iš visos Lietuvos“ (31). Remiantis inventorine knyga, negalime tiksliai nustatyti surinktos medžiagos geografinio paplitimo, informaciją reikia tikslinti pagal pačią bylą.

Sprendžiant iš inventorinėje knygoje pateiktų pavadinimų, vienu metu etnografinė medžiaga buvo renkama apie kelias pagrindines (arba grupuojant kokiu nors kitu principu) kalendorines šventes ar šių švenčių papročius (32). Pasitaiko dar labiau apibendrintų pavadinimų, kuriuose bendru klasifikaciniu vardikliu imtas žodis „šventė“ neįvardijant jos pobūdžio, todėl tik skaitant bylos aprašus paaiškėja, apie kokias – kalendorines ar šeimos – šventes surinkta informacija (33). Etnografinė medžiaga apie kalendorines šventes rinkta kartu su šeimos šventėmis, darbo papročiais (34). Šventės apjungiamos

(26) Seniausia byla inventorinėje knygoje pažymėta 1948. IV. 18 data.

(27) „Lenkijos lietuvių kalendoriniai papročiai“, *IIES*, b. 1885, 1886. Užr. I. R. Merkienė, 1995 m.

(28) „Kaimo šventės“, *IIES*, b. 1346. Užrašyta 1989 m.

(29) „Žiemos kalendorinės šventės“, *IIES*, b. 1470, 1471. Užr. 1988 m.

(30) „Užgavėnės“, *IIES*, b. 949.

(31) „Atlaidai“, *IIES*, b. 2140, „Kalendorinės šventės“, *IIES*, b. 2106. Užr. 1999.

(32) „Kalendorinės šventės“, *IIES*, b. 430, 1417, 1579, 1583, 1584, 1614, 1921, 1611, 1622, 2106; „Kalendorinių švenčių papročiai“, *IIES*, b. 440, 701, 869, 948, 967, 1105, 1184, 1204, 1254, 1490, 1491, 1492, 1497, 1498, 1499, 1493, 1494, 1495, 1496, 1589, 1591, 1638, 1870; „Kalendoriniai papročiai“, *IIES*, b. 854, 1058, 1294, 1522, 1595, 1596, 1837, 1835, 1886, 1885, 1892, 1895, 1890; „Metiniai bei kalendoriniai papročiai“, *IIES*, b. 377, 487, 664, 891. Užr. M. Čilvinaitės, 1969–1970 m.

(33) Pz., „Šventės“, *IIES*, b. 1675 arba „Įvairios šventės“, *IIES*, b. 1588, 1604, 1615, 1617.

(34) „Šeimos, kalendorinių švenčių papročiai“, *IIES*, b. 102, 460, 463, 1597, 1598, 1605, 1606, 1607, 1608, 1609, 1599, 1600, 1601, 1602, 1707, 1706, 2105; „Darbo, šeimos, kalendoriniai papročiai“, *IIES*, b. 681.

pagal metų laikų, šventinio ciklo (35), teritorijos (36), bendruomeninio šventinių apeigų atlikimo (37) ir kitus kriterijus. Duomenų rinkimas pagal metų laikus, šventinius ciklus rodo mėginimą juos struktūruoti dar empiriniame lygmenyje ir siekį medžiagą rinkti kompleksiskai.

Inventorinėje knygoje užrašyti bylų pavadinimai liudija, kad etnografinė medžiaga rinkta ir apie vieną kalendorinę šventę arba tam tikrą šventės aspektą. Dažniausiai tai yra reikšmingos metinės šventės, švęstos kelias dienas, turėjusios platų apeiginį kontekstą. Apie jas žmonės galėjo daug papasakoti, pavyzdžiui, Verbų sekmadienį (38), Velykas (39), Jonines (40), Kūčias (41). XX a. 10-ajame dešimtmetyje aktyviai rinkta medžiaga apie atlaidus bei Kryžiaus dienas (42). Inventorinėje knygoje rečiau randame bylų su mažesnių švenčių pavadinimais – Blovieščius (43), Balandžio 1 d. (44), Jurginės (45), Petrinės (46), Sekminės (47), Vėlinės (48), Naujieji metai (49) ir kt. Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo (1990 m.) etnologai atkreipė dėmesį ir į naujas, iš užsienio į Lietuvą atėjusias šventes. Pavyzdžiui, Ž. Šaknys pradėjo rinkti etnografinę medžiagą ir tyrinėti Šv. Valentino dienos šventimą (50). Taigi, *IIES* rankraštyne saugomi duomenys tiek apie tradicines, tiek ir apie naujas kalendorines šventes.

-
- (35) „Pavasario – rudens šventės“, *IIES*, b. 1696, „Kalendoriniai papročiai nuo Joninių iki Naujųjų metų“, *IIES*, b. 1257; „Žiemos periodo kalendoriniai papročiai“, *IIES*, b. 1279; „Užgavėnių dienos papročiai. Žiemos kalendorinių švenčių persirengėliai. Kūčių, Kalėdų papročiai“, *IIES*, b. 1357, 1358; „Žiemos kalendorinės šventės“, *IIES*, b. 1360, 1361, 1362, 1359, 1476, 1477, 1470, 1471, 1472, 1473, 1479, 1480, 1481, 1482, 1483, 1474, 1475, 1484, 1485, 1486, 1487, 1488, 1478, 1489, 1711, 1848, 2013, 2207. Rašydamas disertaciją daug medžiagos apie žiemos kalendorines šventes surinko A. Vaicekuskas. *IIES* saugomos 26 jo surinktos bylos ir nemažai aprašų, kuriuos užrašė studentai kraštotyrininkai pagal A. Vaicekausko sudarytus klausimų lapus. Monografijoje autorius nurodo, kad pagrindiniai darbe naudoti šaltiniai yra paties autoriaus 1988–1994 m. lauko tyrimų metu surinkta informacija [9, 27].
- (36) „Kernavės apylinkių kalendoriniai papročiai“, *IIES*, b. 547; „Merkinė – kalendoriniai papročiai ir kt.“, *IIES*, b. 546.
- (37) „Kaimo šventės ir kalendoriniai papročiai“, *IIES*, b. 1576, 1613.
- (38) „Verbų apeigos ir papročiai“, *IIES*, b. 1322; „Verbų šventė ir papročiai“, *IIES*, b. 1430, 1434, 1441, 1436; „Verbos“, *IIES*, b. 1427; „Verbų šventė“, *IIES*, b. 1429; „Verbų žolynai“, *IIES*, b. 1746, 1749, 1752, 1758. Dauguma aprašų sudėti į bylas kartu su aprašais apie kitas kalendorines šventes.
- (39) „Velykos“, *IIES*, b. 1577, 1618, 1619, 2012; „Margučiai“, *IIES*, b. 591.
- (40) „Joninės“, *IIES*, b. 15(1), 16, 60, 61, 184, 225(30), 237(15), 340(12), 814(19), 1753; „Joninių papročiai“, *IIES*, b. 966, 1142.
- (41) „Kūčios“, *IIES*, b. 1327, 1355, 1585, 1884.
- (42) „Atlaidai“, *IIES*, b. 1389, 1431, 1625, 1883, 2044, 2043, 2140, 2210; „Atlaidai. Kryžiaus dienos“, *IIES*, b. 1433, 1435; „Verbų šventė ir papročiai. Atlaidai. Kryžiaus dienos“, *IIES*, b. 1430, 1434, 1441, 1436; „Kryžiaus dienos“, *IIES*, b. 1428, 1432, 1626.
- (43) „Bloviesčius“, *IIES*, b. 17(1).
- (44) „Balandžio 1 d.“, *IIES*, b. 892(43).
- (45) „Jurginės“, *IIES*, b. 14, 44, 131.
- (46) „Petrinės“, *IIES*, b. 1759.
- (47) „Sekminės“, *IIES*, b. 1427, 1736.
- (48) „Vėlinės – mirusiųjų šventė“, *IIES*, b. 1891, 1981, „Vėlinės“, *IIES*, b. 1427, 1736.
- (49) „Naujieji metai“, *IIES*, b. 1933, 1934, 2038.
- (50) „Šv. Valentino diena“, *IIES*, b. 2238, 2235, 2219, 2223; „Valentino diena (Jaunimo papročiai)“, *IIES*, b. 2218.

Ieškant bylų apie kalendorines šventes pagal įrašus inventorinėje knygoje nederėtų pamiršti, kad fragmentiškos informacijos galime rasti ir bylose, kuriose etnografinė medžiaga surinkta visai kita tema, tačiau kalendorinės šventės koku nors vienu ar keliais aspektais su šia tema susijusios.

Nagrinėjamo rankraščio inventorinėje knygoje tik nuo XX a. 9-ojo dešimtmečio atsiranda įrašai ne tik apie tai, kas surinko etnografinius duomenis, tačiau ir kokiomis, kieno sudarytomis medžiagos rinkimo priemonėmis vadovautasi juos renkant (51). Tampa reikšminga ne tik medžiagos rinkėjų, bet ir medžiagos rinkimo priemonių sudarytojų autorystė.

IIES rankraščio inventorinėje knygoje nuo XX a. 10-ojo dešimtmečio vis dažniau bylos pavadinimas sutampa su klausimyno pavadinimu (52), todėl, lygindami surinktos medžiagos turinį ir klausimyno klausimus, galime spręsti apie atlikto interviu pobūdį, naudojimosi metodine priemone efektyvumą ir pan. Tačiau tokiai giluminei turinio analizei reikalingas atskiras tyrimas. Šiuo metu galima pažymėti tik tai, kad analizuojant medžiagos pateikimą ir turinį aprašuose pastebėti skirtumai tarp profesionalių tyrėjų etnologų ir neprofesionalų (moksleivių, studentų) surinktos etnografinės medžiagos. Pirmieji, turintys daugiau patirties ir žinių, yra ne taip priklausomi nuo klausimyno, dažniausiai apklausiant naudotas pusiau struktūruoto interviu metodas, laisvas pokalbis. Neprofesionalai dėl žinių stokos, nepatyrimo ar vykdydami praktikos vadovo nurodymus dažniausiai naudoja struktūruoto interviu metodą, užduoda tik klausimyne esančius klausimus, laikosi jų eiliškumo. Dažnai neprofesionalų surinkta medžiaga yra ne tokia išsami.

Lygindami *VUB RS 81* ir *169* fondų bei *IIES* rankraščio inventorinėse knygose pateikiamus bylų pavadinimus, matome, kad visuose vyrauja apibendrinti, konkrečios šventės neišskiriantys pavadinimai – „Kalendorinės šventės“, „Kalendorinių švenčių papročiai“ ir pan. Tai galėtume laikyti tiek inventorinių knygų rašymo, tiek medžiagos rinkimo specifiniu bruožu. Viena vertus, inventorinantis medžiagą asmuo galėjo tiesiog sutrumpinti pavadinimą ir vietoj klausimyno pavadinimo ar kelių švenčių išvardijimo parašyti, kokia tema surinkta informacija. Etnografinės medžiagos rinkimo metodikos prasme, ypač renkant duomenis apie mažesnes šventes, apie kurias nesitikima ilgo pasakojimo, racionalu to paties respondento paklausti apie kelias šventes.

IŠVADOS

1. Remiantis inventorinėmis knygomis, *VUB RS 81* fonde užregistruotos 74 bylos, *VU* kraštotyriminkų klubo „Ramuva“ 169 fonde – 32 ir *IIES* fonde – 234 bylos apie kalendorines

(51) Pvz., „Pagal R. Merkienės klausimyną“, *IIES*, b. 1494. Užr. 1991; „Surinko A. Kasarskaitė pagal A. Vaičekausko anketą“, *IIES*, b. 1488. Užr. 1991; „A. Valenskaitė, pagal J. Kudirkos ir A. Vyšniauskaitės anketą“, *IIES*, b. 1355. Užr. 1989. Kaip matome, nurodomas tik klausimų lapo autorius(-iai), tačiau nėra jų pavadinimų, sudarymo laiko. Kadangi tyrėjai yra sudarę tikrai ne vieną klausimų lapą ar anketą, be to, juos kartais patikslina, todėl tokie įrašai leidžia nustatyti tik medžiagos rinkimo priemonės autorystę, tačiau ne pačią priemonę.

(52) Daugiausia klausimynų apie kalendorines šventes, kuriais remiantis surinkta etnografinė medžiaga saugoma *IIES* rankraštyne, yra prof. I. R. Merkienės sudarytuose etnografinių klausimynų rinkiniuose [4, 6, 8]. Daugiausia bylų pavadinimų sutampa su 1991 ir 2007 m. rinkiniuose išspausdintais klausimynais. Gausiausia medžiaga surinkta vadovaujantis klausimynais „Pati mėgstamiausia šventė“ (*IIES*, b. 1736, 1737, 1739, 1740, 1741, 1743, 1744, 1746, 1748, 1754, 1760, 2015), „Kalendorinių švenčių trukmė“ (*IIES*, b. 1407, 1738, 1739, 1740, 1737, 1741, 1742, 1744, 1745, 1751, 1753, 1754, 1752, 1755, 1760, 1773) ir kt.

šventes. Dėl straipsnyje išdėstytos inventorinių knygų tvarkymo problematikos ir tai, kad bylos pavadinimas ne visada atspindi rankraščio turinį, o fragmentiškų duomenų apie kalendorines šventes galima rasti ir pavadinimu su šventėmis visiškai nesusijusiuose aprašuose, bylų skaičius ir faktinis informacijos kiekis skiriasi.

2. Visų trijų analizuotų fondų inventorinėse knygose vyrauja labai apibendrinti, platūs bylų pavadinimai, pavyzdžiui, „Kalendorinės šventės“, „Kalendorinių švenčių papročiai“ ir pan., todėl negalima nustatyti etnografinių duomenų pasiskirstymo pagal konkrečias kalendorines šventes. Apibendrinti bylų pavadinimai rodo vyravusią tendenciją rinkti etnografinę medžiagą apie kelias kalendorines šventes vienu metu.

3. Visuose trijuose rankraščių fonduose etnografinė medžiaga kalendorinių švenčių tema buvo kaupiama nuo XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigos – 7-ojo dešimtmečio pradžios, tačiau sovietmečiu jos užrašyta palyginti nedaug. VUB RS 81 fonde daugiausia bylų kalendorinių švenčių tema sukaupta XX a. 7–8-ojo dešimtmečių sandūroje. Kituose dviejuose fonduose daugiausia etnografinės medžiagos bylų šia tema surinkta XX a. 9–10-uoju dešimtmečiais. Mažas bylų apie kalendorines šventes kiekis sovietmečiu ir akivaizdus jos gausėjimas (ypač IIES rankraštyne) atgimimo laikotarpiu ir Lietuvai atgavus nepriklausomybę (1990 m.) rodo, kad sovietmečiu rinkti etnografinę medžiagą šia tema buvo ideologiškai nepriimtina. Tik atgavus nepriklausomybę žmonės nevaržomai galėjo domėtis, rinkti informaciją apie savo krašto etninę kultūrą.

PADĖKA. Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. VAT-30/2012).

Gauta 2014 06 19
Priimta 2015 03 27

Literatūra ir šaltiniai

- [1] DUNDULIENĖ, Pranė. *Etnografijos mokslas Vilniaus universitete: skiriama aukštųjų mokyklų istorijos, etnografijos ir lituanistikos specialybės studentams*. Vilnius: LTSR aukšt. ir spec. vid. mokslo m-ja, 1978, p. 81–95.
- [2] DUNDULIENĖ, Pranė. *Etnografijos mokslo pasiekimai Tarybų Lietuvoje (1940–1951 m.)*. *Istorija*, 1958, t. 1, p. 54–55.
- [3] DUNDULIENĖ, Pranė. *Lietuvių etnologija*. Vilnius: Mokslas, 1991. p. 27.
- [4] *Lietuvos kaimo papročiai: etnografinių klausimų rinkinys*. Sudarė R. Merkienė. Vilnius: Respublikinė jaunųjų turistų stotis, 1989. 44 p.
- [5] MAČIEKUS, Venantas. Vilniaus universiteto kraštotyriminkų Ramuvos kompleksinės ekspedcijos: folkloro rinkimo ir tautiško ugdymo patirtys. *Tautosakos darbai*, 2009, t. 37, p. 198–212.
- [6] *Kaimo papročiai ir žinija: etnografinių klausimų rinkinys*. Sudarė R. Merkienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1991. 89 p.
- [7] MARDOSA, Jonas. *Kraštotyriminkų talka etnografams. Istorijos instituto Etnologijos skyriaus talkininkų surinktos medžiagos katalogas*. Vilnius: Lietuvos TSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugija; Lietuvos TSR MA Istorijos institutas, 1985. 49 p.
- [8] *Šiokiadienių ir šventadienių etnografija. Etnografinių duomenų rinkimo pagrindai*. Sudarė I. R. Merkienė. Vilnius: Versmė, 2007. 263 p.
- [9] VAICEKAUSKAS, Arūnas. *Lietuvių žiemos šventės. Bendruomeninės kalendorinio ciklo apeigos XIX a. pab. – XX a. pr.* Kaunas: VDU I-kl., 2005. 192 p.
- [10] *Vilniaus universiteto Rankraščių skyrius* [žiūrėta 2013 12 03]. Prieiga per internetą: <<http://www.mb.vu.lt/paveldas/rankraciu-skyrius-rinkiniai>>.

ASTA VENSKIENĖ

Manuscript data about calendar festivals

Summary

The object of the research is the materials of calendar festivals which have been collected at the Manuscript Department of the 81st Fund of the Vilnius University Library (further *VUB RS*, f. 81, b...), the 169th Fund of the Ethnography Club “Ramuva” of Vilnius University (further *VUB RS*, f. 169, b...), and the fund of the Ethnology Department of Lithuanian History Institute (further *IIES*, b...).

The aim of the research is to discuss the ethnographic materials about calendar festivals found in the manuscripts and to make their quantitative analysis. Striving to achieve the mentioned aim, several inventory books of manuscripts have been investigated, the files containing the topics of calendar festivals have been registered, the division of ethnographic materials according to different festivals has been analyzed, as well as the division of files according to the time and intensity of gathering of ethnographic materials has been established.

Mathematical, comparative and analytical methods have been used while processing the materials. The most important criterion during the registration from the inventory books has been the name of the file. Consequently, the author has selected those files where the words “festival”, “calendar festivals” have been found, and a specific name of the festival or traditions related to the festivals have been observed.

Based on the inventory books, the following numbers about calendar festivals have been registered: 74 files at the 81st Fund of the Manuscript Department of Vilnius University Library, 32 files at the 169th Fund of the Ethnography Club “Ramuva” of Vilnius University, and 234 files at the Ethnology Department Fund of Lithuanian History Institute. Following to the problematics of the aforementioned inventory books registration, and the fact that the file name does not always reveal the content of the manuscript, the fragmented data about calendar festivals and the names not related to the festival have been found in the documents. For this reason the number of files and the factual amount of information is different.

Too general and broad file names such as “Calendar Festivals”, “Traditions of Calendar Festivals” etc. prevail in all three manuscript inventory books which have been analyzed, consequently, it was very difficult to establish the division of ethnographic data according to specific calendar festivals. Generalized names of files demonstrate a former prevailing tendency of gathering ethnographic materials about several calendar festivals at a time.

Ethnographic materials about festivals were gathered from the 60s and the beginning of 70s of the 20th century, and it has been observed that during the Soviet times material accumulation was limited. The greatest amount of files on calendar festivals was accumulated at the turn of the 70s and 80s of the 20th century, and it was gathered at the 81st Fund of the Manuscript Department of Vilnius University Library. In other two manuscripts the greatest amount of files of ethnographic materials was gathered during 1990 and 2000. A little amount of files about calendar festivals during the Soviet times, and an evident increase especially in the IIES manuscript during the revival period, especially when Lithuania regained independence in 1990, demonstrate that the ethnographic materials gathered during the Soviet times had ideological connotations. Therefore, only after the independence people could feel free to be interested in what they were concerned and gather the information about the spiritual culture of their country.

Key words: calendar festivals, manuscripts, ethnographic material